

Identiteter, roller och normer

- En diskursanalys av kön och sexualitet i praktiskt socialt arbete med yngre medborgare och familjer

Av Mimmi Dunfjäll

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)

HT -14

Handledare: Gabriella
Scaramuzzino

Abstract

Author: Mimmi Dunfjäll

Title: Identities, roles and norms – a discourse analysis of gender and sexuality in practical social work with young citizens and families [translated title]

Supervisor: Gabriella Scaramuzzino

The aim of this study is to examine how normative male and female identities are constructed in social work practice, specifically with young citizens and families, and also to identify which assumptions/viewpoints/notions/discourses are related to gender and gender expressions using the theories of social constructionism and discourse theory. The empirical data consisted of interviews of professionals active in different fields of social work. The analytical tools used were inspired by Laclau and Mouffes discourse theory. In this process I identified three central signifiers in my data; gender/gender roles, norms and LGBTQ. I also used the term *subjectcomprehension* in relation to the personal identity.

I found that categorisation is thought of as something necessary in practising social work, although that does not have to mean categorisation through gender. Practitioners of social work also helped to create a space for clients who stand outside the norm, in which they can be included and normal. Regarding gender roles, the professionals helped the clients to adapt to suiting gender roles by suggesting and promoting interests and hobbies that are socially acceptable related to their gender. There also existed an assumption among the respondents that LGBTQ issues and perspectives should not be seen as something separate, non-related to “regular social work”, but instead closely related to other issues frequently discussed with clients on a regular basis. When it came to the subject of knowledge there was a general assumption among the professionals that the low level of knowledge about LGBTQ among social workers had a negative effect on the profession as a whole, as well as creating a sort of fear and insecurity of one self as a professional when meeting clients who diverge from the norm.

Keywords: gender roles, identity, norms, sexuality, LGBTQ, discourse

Innehåll

1. Inledning och problemformulering	1
1.1 Syfte	3
1.2 Frågeställningar	3
2. Definition av begrepp	3
2.1 Definition av kön	3
2.2 Definition av socialt arbete	4
3. Tidigare forskning	4
4. Teoretiska utgångspunkter	7
4.1 Socialkonstruktionism	7
4.2 Diskursanalys som metod och teori	9
4.3 Diskursteori	11
5. Metod	12
5.1 Metodens förtjänster	14
5.2 Metodens begränsningar	15
5.3 Metodens tillförlitlighet	16
5.4 Urval	17
5.5 Etiska överväganden	19
6. Tillvägagångssätt vid analys	20
7. Analys	21
7.1 Identiteter och könsroller	21
7.1.1 Kategorisering av kön	22
7.1.2 Konstruktionen av identiteter och (köns)roller	23
7.1.3 Inslussning i könsroller	24
7.1.4 HBTQ	26
7.1.5 Destruktiva beteenden och identiteter	27

7.2 Kunskap.....	28
7.2.1 Sexualitet – en oprioriterad diskurs?.....	29
7.2.2 Uppfattning av kunskapsbasen.....	31
7.2.3 Kunskapsbasens inverkan på professionen	33
8. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	35
9. Referenser.....	39
10. Bilagor	41
10. 1 Intervjuguide	41

Förord

Jag vill först och främst tacka alla respondenter som har medverkat i denna studie och svarat så ärligt och öppenhjärtigt på mina frågor. Jag är otroligt tacksam över att ni tog er tid ur era stressiga scheman för att prata med mig.

Tack även till min handledare Gabriella, samt till min klippa David för hans stöd under hela denna process.

1. Inledning och problemformulering

I Socialtjänstlagen § 1 står det skrivet att samhällets socialtjänst ska på demokratins och solidaritetens grund främja människornas jämlikhet i levnadsvillkor, samt att verksamheten ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet. Denna första paragraf går att tolkas på så sätt att det syftar till en total jämställdhet mellan man och kvinna, där det inte görs någon skillnad mellan könen i någon form. Detta antagande går hand i hand med FN:s Allmänna Förklaring om de Mänskliga Rättigheterna, vilken i artikel två säger att det i relation till rättigheter inte ska göras någon åtskillnad i kön, vilket bör innefatta de sociala rättigheter som tillhandahålls och fördelas av socialtjänsten. Alla typer av sociala insatser, frivilliga såväl som tvångsåtgärder, skulle då vara helt neutrala och fria från antaganden, föreställningar och diskurser kopplade till de olika könen; de skulle värderas, prioriteras och behandlas lika. Verksamhetens grundbult, att arbetet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet skulle innebära en total acceptans för brukarnas identiteter, identitetsmarkörer och könsuttryck. Trots dessa lagstadgade grundprinciper vilket allt socialt arbete ska utgå ifrån finns det forskning (se tex. Hilde 2005) som istället pekar på en praktik som formar dess brukare utifrån dess könstillhörighet, samt där man tillskriver de olika könen specifika behov, emotioner och förmågor.

Mattsson (2010:13) framhåller i sin avhandling *I viljan att göra det normala* det sociala arbetets normaliserande funktioner. Intentionen är att genom sina praktiker återskapa det normala utifrån att fostra och forma människor som uppfattas och definieras som avvikare, samt att praktikens syfte blir att dra en skiljelinje mellan det avvikande och det normala.

Detta innebär en konstruktion av nya identiteter åt brukarna som möjliggör att de smälter in i rådande samhällsmönster och i detta kan uppfattas som ”normala” eller ”riktiga” män och kvinnor utifrån rådande normer och föreställningar kopplade till kön. I denna process föredrar man en konstruerad, normaliserad identitet framför brukarens egna, inneboende identitetsuttryck eller markörer.

Laanemets (2002:12) beskriver i sin avhandling *Skapande av femininet* hur kvinnliga missbrukare och deras vårdbehov bedöms och hanteras explicit utifrån att de tillhör kategorin kvinna, samt hur det förutsätts från personalens sida att kvinnliga missbrukare har vissa egenskaper och könstypiska beteenden enbart utifrån deras biologiska könstillhörighet.

Det sättet som socialarbetarna väljer att förstå de kvinnliga brukarna blir då en spegling av rådande diskurser, både i samhället som stort samt inom socialt arbete, kring kvinnlighet och vad det innefattar att vara en missbrukande kvinna. Utifrån en kategorisering av missbrukande kvinnor skapas vissa antaganden om denna grupp som påverkar sättet som socialarbetare ser på, bemöter, och senare behandlar dem. Hur ser då denna kategoriserings- och konstruktionsprocess ut i relation till kön i det sociala arbetet? Och vilka antaganden finns det kring (köns)identiteter hos de professionella? Vidare, innebär detta en systematisk reproducering av samhällsrådande könsroller som prioriteras över brukarnas egna identiteter?

När det kommer till individer som skiljer sig från normen på grund av sin sexualitet, sitt könsuttryck eller könsavvikande identitetsmarkörer är det påvisat att det bland socialarbetare, i synnerhet existerar förutfattade meningar och fördomar mot dessa grupper (Chonody, et al. 2014). Denna partiskhet har senare en destruktiv verkan på vilket bemötande och vilka insatser dessa grupper får beviljade i mötet med handläggaren. Denna typ av särskiljning av brukarna baserat på sexuell läggning går på så vis tvärtemot Socialtjänstlagens första paragraf där representanterna för socialt arbete ska verka för att främja människornas jämlikhet i levnadsvillkor, men man istället väljer att behandla denna grupp annorlunda gentemot de heterosexuella brukarna.

Enligt McCave, et al. (2014) finns det inom socialt arbete en stor brist på kompetens i frågor som rör brukarnas sexualitet, samt förståelse för det sammanhang som individer som identifierar sig som HBTQ¹ befinner sig i kopplat till vår kultur och samhälle. Sexualitet är idag enligt författarna en oprioriterad diskurs inom socialt arbete, vilket skapar en ineffektiv praktik som inte kan säkerställa jämställd service. Denna okunskap bidrar också till ytterligare marginalisering av denna grupp (ibid). Går det att se ett sammanhang mellan okunskapen kring HBTQ-personers situation och de fördomar som existerar gentemot denna grupp, vilket gör att de blir sämre bemötta av socialarbetare? Hur upplever då de professionella själva denna kunskapsbrist? Och vilka antaganden finns det gällande kunskapsbristen samt sexualitet som en oprioriterad diskurs?

¹ Homo, Bi, Trans, Queer

Jag menar att min studie har relevans för socialt arbete då konstruktionen av könsroller och normativa identiteter, samt vilka antaganden och diskurser som är aktuella påverkar professionen i stort. Det influerar dels sättet vi ser på och talar om brukarna, dels hur vi väljer att förstå och hjälpa dem.

Som socialarbetare kommer man i kontakt med individer som av olika anledningar avviker från det vi uppfattar som normalt beteende eller normala identiteter, vilket är en anledning till att belysa och reflektera över föreställningar och synsätt som existerar inom professionen.

1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att utifrån ett socialkonstruktionistiskt- och diskursteoretiskt perspektiv förstå särskiljningen mellan manliga och kvinnliga identiteter inom socialt arbete, samt belysa vilka föreställningar och antaganden som går att urskilja om sexualitet och kön.

1.2 Frågeställningar

- Hur konstrueras manliga och kvinnliga normativa identiteter inom socialt praktiskt arbete?
- Vilka antaganden/synsätt/föreställningar/diskurser om kön, könsuttryck och HBTQ går att urskilja i praktiskt socialt arbete?

2. Definition av begrepp

I denna uppsats använder jag mig av termer som går att tolkas på diverse sätt beroende på hur man väljer att se på begreppen. Detta kan sedan inverka på förståelsen av arbetet i stort och skapa missförståelse kring de slutsatser jag har dragit utifrån teorin och empirin. I detta kapitel redogör jag på vilka sätt jag har valt att använda mig av dessa termer.

2.1 Definition av kön

Begreppet 'kön' går att tolkas och förstås på olika sätt, men jag har valt att i uppsatsen använda mig av Judith Butlers definition, att kön görs och skapas genom en ständig aktivitet av repetitiva handlingar inom diskursen. Detta gör att vi inte heller kan föreställa oss ett naturligt biologiskt kön som inte redan är kulturellt konstruerat som genus, det vill säga att det

inte finns något kön innan diskursen. På så vis menar författaren att både kön och genus, den sociala dimensionen av kön, konstrueras inom diskursen (Butler 2007:55).

2.2 Definition av socialt arbete

Enligt Socionomens officiella hemsida på internet pratar man om socialt arbete som att det står på tre ben; praktik, forskning och utbildning (Socionomen, 2013). Denna uppsats har sin fokus på ett utav dessa ben; praktiken. De fem respondenter som medverkar i denna uppsats är alla aktiva inom, och företräder det praktiska fältet. De arbetar inom skolan, socialtjänsten och frivilligorganisationer. Det praktiska sociala arbetet innefattar dock många fler typer av verksamheter än de som representeras i denna uppsats, vilket gjort att detta arbete har sitt huvudsiktliga fokus på praktiskt socialt arbete med unga medborgare och familjer. Filippa Swanstein, enhetschef för antidiskrimineringsbyrån Malmö Mot Diskriminering arbetar dock med människor i ett vidare åldersspann men diskuterar i empirin huvudsakligen hur man bryter diskriminering av HBTQ-personer, samt de samhällsfaktorer som ligger bakom strukturell diskriminering. Övriga respondenter har resonerat kring det praktiska sociala arbetet utifrån sin professionella roll i den verksamhet som de är yrkesverksamma inom.

3. Tidigare forskning

I detta kapitel redogör jag för ett urval av tidigare forskning som är relevanta för min studie och analys. Genus, könsroller och den sociala konstruktionen av kön inom socialt arbete är ett ämne som studerats, beforskats och beskrivits av flertalet forskare, både nationellt och internationellt. Vad dessa vetenskapliga artiklar, avhandlingar och rapporter som presenteras nedan har gemensamt är antagandet att det inom socialt arbete finns en sammanflätning mellan kön och genus där insatser/behandlingar följer ett visst mönster utifrån det biologiska könet på brukaren.

McCave, et al. (2014) argumenterar i artikeln *Human Sexuality as a Critical Subfield in Social Work* för sexualitetens betydelse inom socialt arbete. Författarna menar att en tydlig diskurs gällande sexualitet krävs för att likställa service till marginaliserade grupper såsom HBTQ-personer. Vidare menar de att då det saknas kunskap och förståelse för en viss grupp, i detta fall HBTQ-personer, och deras situation i relation till vår kultur och vårt samhälle, så

skapas en ineffektiv praktik. Lösningen på detta skulle vara att öka stödet i dessa frågor både på utbildningsnivå såväl för de som är aktiva inom praktiken och forskningen.

Chonody, et al. (2014) påvisar i artikeln *Attitudes Toward Gay Men and Lesbian Women Among Heterosexual Social Work Faculty* heterosexuella socialarbetare i USA:s attityder och tankar om HBTQ-personer. De har kartlagt den diskriminering som sker av brukare på grund av sexuell läggning. Studien påvisar att det finns en tydlig skillnad i både bemötandet, omhändertagandet och resurserna som erbjuds till HBTQ-personer. Det går även att urskilja en skillnad i hur man talar om denna grupp av brukare där de systematiskt kategoriseras som annorlunda samt att det finns starka fördomar mot denna grupp baserade på deras sexuella orientering.

Mats Hilde (2005) har i rapporten *Flickor och pojkar på institution: ett könsperspektiv på vården av ungdomar* påvisat hur behandlare inom den statliga institutionsvården beskriver de intagna utifrån dess kön och könstillhörighet. Bland annat redogör han för hur skillnader mellan män och kvinnor konstrueras och upprätthålls genom att tillskriva dem olika sorters emotioner och förmågor, samt en särskild sexualitet. Hilde (2005) menar att institutionen skapar en konstruerad könstillhörighet som appliceras på dess brukare, och utifrån detta kategoriseras också deras problematik. Utöver detta visar studien hur olika könsidentiteter inom ungdomsvården artikuleras och produceras inom ramen för en heterosexuell norm där både pojkar och flickor socialiseras och tränas i relation till en självklar och oproblematiserad heteronormativitet (Hilde 2005:94).

Leili Laanemets (2002) beskriver i avhandlingen *Skapande av femininitet: om kvinnor i missbrukarbehandling* kvinnor i missbrukarbehandling och deras beskrivning av sig själva som kvinnor, vilket hon kallar femininitetsprocessen. Laanemets (2002) redogör bland annat för hur brukarna under behandlingstiden blev tillsagda att ”hitta sig själv som kvinna” och uppmanades internalisera en mer traditionell bild av femininitet då det fanns en tendens bland dessa kvinnor att inte vilja identifiera sig med bilden av ”den riktiga kvinnan”, vilket påvisar tydligt socialt arbets funktion som normaliseringspraktik. Personalen bedömde även brukarnas behov utifrån dess kön genom en heteronormativ, stereotypisk könsbild av vad en kvinna är och hur denna bör vara. I Laanemets (2002) studie framkommer att

missbruksbehandlingen innebär en disciplinering till en mer traditionell femininitet där den sociala konstruktionen av vad en ”kvinna” bör vara är en central betydelse.

Tina Mattsson (2010:13) beskriver i sin avhandling *I viljan att göra det normala* om det sociala arbetets normaliserande funktioner och dess syfte att genom sina praktiker återskapa det normala genom att fostra och forma människor som uppfattas och definieras som avvikande. Vidare skriver hon att det är praktikens syfte att dra en skiljelinje mellan det avvikande och det normala (ibid.). Mattsson har studerat hur kön införlivas i det sociala arbetets normaliserande praktik inom missbruksvården och menar att det finns en konflikt mellan upplösningen av kön och sexualitet och de normaliserande funktioner som dominerar praktiken. Mattsson (2010) menar att man inom det sociala arbetet reproducerar heteronorma könsroller och skapar kön som baseras på samhällsliga normer och värderingar kring vad individer av de olika könen bör vara. Författaren menar att kvinnor och män slussas in i låsta och fixerade könsroller som begränsar dem i deras arbete (2010:107). Denna tydliga könsindelning och fostring utifrån heteronorma könsroller illustreras i de olika aktiviteter som erbjuds de olika könen. De kvinnliga missbrukarna erbjuds traditionellt kvinnliga aktiviteter såsom shopping, umgänge med andra kvinnor, köksarbete och skönhetsvård, vilket inte erbjuds männen. De kvinnliga patienterna uppmanas också att kontrollera sina kroppar genom att äta hälsosamt och hålla koll på vikten för att kunna leva upp till de kvinnliga ideal som styr i samhället. På så vis menar författaren att kvinnorna själva inte får lov att definiera sig själva eller skapa sin egen identitet, utan att det görs av personalen i normaliserande syfte.

Utöver detta påpekar Mattsson (2010) hur en heterosexuell norm genomsyrar behandlingen genom att personalen kontinuerligt påvisar att sexuella laddningar förväntas uppstå mellan man och kvinna, aldrig mellan kvinna och kvinna eller man och man.

Utifrån ovannämnd forskning går det att utläsa hur socialt arbete konstruerar normativa könsidentiteter och könsroller, hur det bland heterosexuella socialarbetare existerar fördomar mot homosexuella brukare, samt sexualitetens betydelse för det sociala arbetet i stort. Dock saknas det kunskap kring socionomernas egna antaganden och uppfattningar av kategoriseringsprocessen, konstruktionen av normativa identiteter, samt konsekvenserna av en låg kunskapsbas relaterat till diskurser om HBTQ och sexualitet, vilket gör denna studie aktuell.

4. Teoretiska utgångspunkter

Denna uppsats har sin utgångspunkt i två olika teoribildningar; socialkonstruktionism och diskursteori. Diskursanalys är både en teori och metod, och bygger på en socialkonstruktionistisk teoribildning. Dessa två teorier har båda den gemensamma synen att världen är socialt konstruerad och att en objektiv sanning inte existerar. Winther Jørgensen och Phillips (2000:12) beskriver socialkonstruktivismen som att den sociala världen konstrueras i det sociala. Detta sker främst genom språket och tankarna kring språkets vikt baseras på strukturalistisk och poststrukturalistisk språk teori som menar att vi skapar ”verkligheten” genom språket eller att ”verkligheten” får sin betydelse genom diskursen. Diskursen är då hur människor i det sociala genom språklig handling skapar bilder av hur saker är eller bör vara. Eftersom jag vill undersöka vilka diskurser och antaganden som går att urskilja i relation till kön samt konstruktionen av könsroller ger diskursteorin som teori och metod denna möjlighet då meningen med textanalys är att urskilja tendenser, mönster och strukturer (May 2011:112). Detta innebär i denna studie en förståelse av diskurserna i relation till de strömningar som existerar i vårt samhälle idag, vilka konstruerar sättet vi uppfattar vår omvärld.

4.1 Socialkonstruktionism

Utgångspunkten i min studie är att människors tankar om världen är socialt konstruerade.

Winther Jørgensen och Phillips (2000:11-12) beskriver med hänvisning till Burr (1995) fyra nyckelpremisser inom det socialkonstruktivistiska angreppssättet som binder ihop fältet;

- En kritisk inställning till självklar kunskap, där vår kunskap om världen inte kan omedelbart betraktas som objektiv sanning, samt att verkligheten bara är tillgänglig för oss genom våra kategorier. Vår kunskap och våra världsbilder är på så vis inte spegelbilder utav verkligheten ”därute” utan en produkt av vårt sätt att kategorisera världen.
- Historisk och kulturell specificitet där vår syn på kunskap om världen är kulturellt och historiskt präglad. På så vis är de sätt på vilka vi uppfattar och representerar världen historiskt och kulturellt specifika och *kontingenta*: Våra världsbilder och identiteter kunde ha varit annorlunda och kan förändras över tiden. Våra handlingar är i sin natur

sociala och bidrar till att konstruera den sociala världen och därmed bevara vissa sociala mönster.

- Samband mellan kunskap och sociala processer där vårt sätt att uppfatta världen skapas och upprätthålls i sociala processer. Kunskap frambringas i social interaktion, där man både bygger upp och gemensamma sanningar kämpar om vad som är sant och falskt.
- Samband mellan kunskap och social handling. I en bestämd världsbild blir några former av handling naturliga och andra otänkbara. Olika sociala världsbilder leder således till olika sociala handlingar, och den sociala konstruktionen av kunskap och sanning får därmed konkreta sociala konsekvenser.

Dessa grundpremiser går att koppla till studiens frågeställningar om konstruktionen av kön och vad som uppfattas som normalt är kulturellt och historiskt bundet, samt hur kunskap konstrueras i mötet med den andre. I relation till kön och genus menar Burr (2003:3) att genom våra observationer av världen impliceras det att det enbart finns två kategorier av mänskligt kön; manligt och kvinnligt. Socialkonstruktivism vill få oss att seriöst ifrågasätta huruvida kategorierna ”man” och ”kvinna” är en reflektion av naturligt förekommande distinktioner av mänsklighet, snarare än rigida kategorier. Burr (2003:3) menar att de rigida könskategorierna som vi samhälleligt har skapat träder in i en gråzon när vi studerar könsrekonstruktionskirurgi eller debatten om huruvida vi bör klassificera individer som otvetydigt man eller kvinna. Utifrån detta antagande om kön menar Burr (2003:4) att vi kan betrakta huruvida dessa tillsynes naturbundna kategorier faktiskt är sammankopplade med genus och normer länkade till manlighet och kvinnlighet i vår kultur. På så vis kan vi förstå hur våra personliga identiteter och sättet vi identifierar oss på utifrån vårt kön skapas ur de kulturella normer som bestämmer vad det innebär att vara man eller kvinna, och hur vi bör uppträda utifrån våra könstillhörigheter. Identiteten x blir inte möjlig om den inte ställs i opposition till något annat, ’den andre’, till något den inte är . Identiteter som kvinna, man, arbetare eller professor är inte givna och finns inte bara ’därute’. Identitetskonstruktion är en process där en sammansmältning av självbild och andras bilder utgör grunden (Bergström och Boréus 2012:380). Burr (2003:3) menar att könskategorisering är så viktigt i vårt samhälle därför att vi själva gjort det viktigt, och att vi istället kunde ha gjort denna uppdelning utifrån

längd eller örsnibbar, då det är vi som konstruerar samhället, och därigenom vilka kategorier som blir viktiga och framträdande.

På samma sätt, menar Burr (2003:40) att vi som samhälle kan förklara mänsklig sexualitet och vad som anses sexuellt tilldragande ur ett samhälleligt perspektiv. De mänskliga sexuella preferenser som råder idag är inte desamma som för hundra år sedan, och har ingenting att göra med ett behov av att föröka sig, utan är enbart kulturellt betingade (Burr 2003:43). På så vis kan vi förstå sexualitet som någonting som inte är bundet över tid eller fixerat, utan som ett socialt system fyllt av delade meningar och normer som är intimt kopplat med sociala strukturer såväl som ekonomi. Genom en socialkonstruktivistisk ansats blir detta sätt att tänka kring sexualitet en fråga om moral snarare än biologi, då det är tätt sammankopplat med normer om hur vi ska känna och uppföra oss (Burr 2003:44).

När det kommer till genus och könsidentiteter som avviker från den heterosexuella könsnormen menar Butler (2007:69) att kulturell matris har gjort genusidentiteten begriplig och förutsätter att vissa ”identiteter” inte kan ”finnas”, nämligen sådana där genus inte följer av kön eller där begärets handlingar inte ”följer” av vare sig kön eller genus. Eftersom vissa ”genusidentiteter” inte överrensstämmer med rådande normer för kulturell begriplighet, framstår de från det perspektivet som utvecklingsfel eller logiska omöjligheter. Deras fortbestånd och förökning ger emellertid väsentliga möjligheter att visa på gränserna för och de reglerande syftena hos denna begriplighetsfär, och därmed att inom denna begriplighetsmatris öppna konkurrerande och subversiva matriser för genusstörningar. På så sätt kan vi förstå genusidentiteter som avviker från den heterosexuella normen som tids- och kulturellt bundna, vilka avspeglar rådande samhällsvärderingar och normer.

4.2 Diskursanalys som metod och teori

I min undersökning använder jag mig utav en kvalitativ diskursanalys, vilket kan betraktas som både en teori och en metod. Begreppet ”diskurs” innebär en idé om att språket är strukturerat i olika mönster som våra utsagor följer när vi agerar inom olika sociala domäner – ”diskursanalys” är sedan på motsvarande sätt analys av dessa mönster (Winther Jörgensen och Phillips 2000:7). Språket, och vår användning utav det, både konstruerar vår värld såsom vi uppfattar den såväl som skapar verkliga konsekvenser för oss (Burr 2003:46).

Diskursanalysen fokuserar på diskurtiva relationer, som är någon form av språkligt uttryck

och blir på så vis ett studium av samhällsfenomen där språket står i fokus (Bergström och Boréus 2012:354). I diskursanalysen är *teori* och *metod* sammanlänkade och måste integreras för att man som forskare skall kunna förstå språkets roll i den sociala konstruktionen av världen (Winther Jörgensen och Phillips 2000:10). På så vis kan man förstå diskurser som subjektiva representationer utav verkligheten. En diskurs syftar till ett antal betydelser, metaforer, framställningar, bilder, historier, utsagor, osv. som tillsammans skapa en specifik version av en händelse (Burr 2003:64). Språket återger på så sätt inte verkligheten direkt och på ett enkelt sätt, utan bidrar till att forma den (Bergström och Boréus 2012:354). Genom att studera det som sagts eller skrivits kan man undersöka vilka mönster som finns i utsagorna och vilka sociala konsekvenser som olika diskurtiva framställningar av verkligheten får (Winther Jörgensen och Phillips 2000:28).

Språket formas i en social kontext men har också en formande och konstitutionerande sida eftersom sociala fenomen som identiteter, relationer och olika trosuppfattningar i så hög grad formas av språket (Bergström och Boréus 2012:378). På så vis påverkar språket vår uppfattning om vilka vi själva är, såväl som hela vår syn på världen. Diskursanalys kan beskrivas som ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt där flera av dess grundantaganden har sin utgångspunkt i språk och subjekt (Winther Jörgensen och Phillips 2000:11). Språket är inte bara en kanal varigenom information om bakomliggande sinnestillstånd och beteenden förmedlas, eller fakta om världen kommuniceras; språket är en ”maskin” som *konstituerar* den sociala världen. Det gäller också för konstituerandet av sociala identiteter och sociala relationer. Därmed är *förändring* i diskursen ett av de sätt på vilka de sociala förändras (Winther Jörgensen och Phillips 2000:16).

Diskursanalysen avvisar idéer vars innebörd är att språket representerar verkligheten och att en viss beskrivning är sannare än en annan. Att x är sant följer i grund och botten av språklig överenskommelse, ingenting annat (Bergström och Boréus 2012:368). Flertalet diskurser omger samma objekt, och var och en utav dessa strävar efter att representera eller konstruera det på olika sätt. Varje diskurs sätter olika saker i fokus, lyfter olika överväganden, och har olika innebörd för vad vi bör göra. På så vis konstruerar diskurser de fenomen som omger oss i vår värld och olika diskurser konstruerar saker på olika sätt, men har alla gemensamt att göra anspråk på att vara det enda sanna och riktiga (Burr 2003:65). Detta kan beskrivas som ett ’krig’ som handlar om meningsskapande på språklig nivå (Bergström och Boréus

2012:369). Inom diskursanalytisk teoribildning finns det tre tydliga angreppssätt som delar vissa tydliga premisser; Laclaus och Mouffes diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi. Alla tre ingångssätt har för avsikt att bedriva forskning med en kritisk ansats där man utforskar samhällets normbildningar och maktrelationer. Jag har valt att använda mig utav diskursteori då dess centrala begrepp så som *nodalpunkt* och *subjektsuppfattning* öppnar upp för en möjlighet att analysera och förstå konstruktionen av könsroller, samt de antaganden som finns om kön.

4.3 Diskursteori

Det analysverktyg som jag inspirerats till att använda i mitt arbete är vad Winther Jörgensen och Phillips (2000) beskriver som diskursteori. Diskursteorin syftar till en förståelse av det sociala som diskursiv konstruktion, där alla sociala fenomen i princip kan analyseras med diskursanalytiska redskap (Winther Jörgensen och Phillips 2000:31). Diskursteorin utvecklades av Laclau och Mouffe tar sin utgångspunkt i poängen att diskursen konstruerar den sociala världens betydelse, och att betydelsen aldrig kan låsas fast på grund av språkets grundläggande stabilitet (Winther Jörgensen och Phillips 2000:13). Diskursteorins huvudsyfte kan alltså beskrivas som att analysera *hur* strukturen i form av diskurser konstitueras och förändras genom att se på hur artikulationerna hela tiden reproducerar, ifrågasätter eller omformar diskurserna (Winther Jörgensen och Phillips 2000:37).

Den överordnade tankegången i diskursteorin är att sociala fenomen aldrig är färdiga eller totala. Betydelser kan aldrig slutgiltigt fixeras, vilket ger plats för ständig social strid om definitioner av samhälle och identitet som skapar sociala konsekvenser (Winther Jörgensen och Phillips 2000:31). Inom det diskursteoretiska angreppssättet beskrivs en diskurs som en fixering av betydelse inom en bestämd domän. Alla tecknen i en diskurs är moment, och deras betydelse fixeras genom att de skiljer sig från varandra på ett bestämt sätt. Diskursen etableras som en totalitet där varje tecken är entydigt fastställt som moment genom relationen till andra tecken (Winther Jörgensen och Phillips 2000:33). På så vis blir en diskurs en reducering av möjligheter i ett försök att skapa enighet. Dock kan den entydiga diskursen aldrig fixeras så fullständigt att den inte kan undergrävas och förändras av det diskursiva fältets mångtydighet (Winther Jörgensen och Phillips 2000:35).

Ett centralt begrepp inom diskursteorin är *nodalpunkt*. En nodalpunkt är ett privilegierat tecken kring vilket de andra tecknen ordnas och från vilket de får sin betydelse (Winther Jørgensen och Phillips 2000:33). Men andra ord är detta ett specifikt betydelsebildande tecken som organiserar en diskurs, och det är utifrån detta tecken som andra betydelser utkristalliseras. Dock är dessa nodalpunkter tomma i sig, och får ett innehåll och en detaljerad betydelse först då de satts in i en bestämd diskurs, dvs. tillsammans med andra tecken. När man har identifierat en nodalpunkt kan man urskilja olika diskurser genom att definiera den enskilda nodalpunkten på olika sätt. På så vis kan man hitta mönster i hur diskurser byggs upp och etableras relationellt. Genom att undersöka vilka möjligheter en diskurs utesluter kan man förstå de sociala konsekvenser som följer av konkreta diskurser (Winther Jørgensen och Phillips 2000:41).

Ett annat centralt begrepp inom diskursteorin är *subjektsuppfattning*, vilket är kopplat till den personliga identiteten. Enligt diskursteorin försätts individer i bestämda positioner i diskurserna. Winther Jørgensen och Phillips (2000:48) ger exemplet att om ett barn säger ”mamma” och kvinnan reagerar så har hon försätts med en särskild identitet (som mamma), till vilken hör särskilda förväntningar om hennes uppförande. På så vis blir subjekten punkter i diskurserna. I diskurser finns det alltid angivet vissa positioner som subjekten kan inta och till dessa positioner knyts vissa förväntningar om hur man ska uppföra sig och vad man ska säga och inte säga (Winther Jørgensen och Phillips 2000:48).

Identiteter är på så vis enligt diskursteorin något som man antar, tilldelas och förhandlar om genom diskursiva processer.

I min analys av empirin kommer jag framför allt att lägga fokus på begreppen *nodalpunkter* och *subjektsuppfattning* för att studera konstruktionen av könsroller, samt de antaganden och uppfattningar som finns om kön och sexualitet.

5. Metod

Då denna uppsats ämnar undersöka den enskilda individens antaganden och uppfattningar har jag valt att använda mig av kvalitativ metod. Detta kännetecknas av att man söker finna de kategorier, beskrivningar eller modeller som bäst beskriver något fenomen eller sammanhang i omvärlden där man utgår från studieobjektens perspektiv (Bryman 2011:39). Detta har i

denna studie inneburit ett fokus på respondenternas antaganden/synsätt/föreställningar/diskurser om kön, könsuttryck och HBTQ som förmedlats via intervjuer. Detta ansåg jag mest lämpat mitt syfte att belysa hur människor tolkar och uppfattar sin sociala verklighet och de diskurser som är närvarande i det praktiska sociala arbetet med unga medborgare och familjer (Bryman, 2011:41). För att komma åt frågan på ett optimalt sätt valde jag att lägga tyngdpunkten på semistrukturerade intervjuer då detta erbjuder större möjlighet till förtydliganden och utvecklanden av respondenternas svar, vilket leder till djupare förståelse samt öppnare dialog (May, 2011:150). Detta har i praktiken inneburit att jag har förberett relativt få frågor till respondenterna i de intervjuguider jag sammansatt och istället låtit dem resonera kring den praktiska verksamhet som de är yrkesaktiva inom utifrån mina övergripande teman; (köns)roller, HBTQ och kunskap.

Den kvalitativa metoden erbjuder också stor flexibilitet (Bryman, 2011:412), vilket gett mig möjlighet att utifrån respondentens svar modifiera intervjun utifrån intressanta teman eller ämnen som kom upp, samt vara en aktiv del utav dialogen, och på så vis ges större tänkbarhet att komma fram till kärnan av det som jag ämnade undersöka. Då denna uppsats har sin fokus på det praktiska arbetet, och jag har ämnat belysa hur konstruktionen av kön sker via praktiken, har den kvalitativa metoden tillåtit mig att modifiera intervjun utifrån konkreta arbetsplatsscenarion som kommit upp under intervjutillfällena och som respondenterna då har fått resonera kring. I samband med intervjuerna har jag utgått ifrån en intervjuguide, se bilaga 10.1, där jag sammanställt de huvudteman; kön/könsroller, normer och HBTQ, som diskuterats utifrån uppsatsens syfte, utifrån konkreta händelser/förhållningsregler eller rådande synsätt på arbetsplatsen (Bryman 2011:115). Intervjuerna har sedan analyserats i form av diskursanalyser, vilket innebär en kritisk inställning till självklar kunskap, där vår kunskap om världen inte omedelbart kan betraktas som en objektiv sanning (Winther Jørgensen och Phillips 1999:11). Genom den diskursiva analysen studeras en viktig aspekt av det som bygger upp *människors föreställningar om samhället*, som påverkar *relationer mellan grupper* och som bidrar till att skapa och upprätthålla vissa *identiteter* (Ahrne och Svensson 2011:132), det vill säga konstruktionen av kön i praktiskt socialt arbete och vilka antaganden/synsätt/föreställningar/diskurser om kön, könsuttryck och HBTQ som är närvarande.

Diskursanalys medför ett sätt att konstituera en specifik syn på den sociala verkligheten (Bryman 2011:476), vilket skapar ett verktyg för genom man kan förstå vilka sociala konsekvenser som olika diskursiva framställningar verkligheten får (Winther Jørgensen och Phillips 1999:28). Det har i denna studie inneburit hur könskategoriseringen och konstrueringen inverkar på det praktiska sociala arbetet. Genom att använda mig utav diskursanalys har jag ämnat införskaffa förståelse för konstruktionen av könsroller inom socialt arbete, samt de förställningar och diskurser som går att urskilja i förhållande till kön och sexualitet.

5.1 Metodens förtjänster

Kvalitativ metod i kombination med diskursanalys som teori och metod gav mig möjligheten att fokusera på den enskilde individen och dennes subjektiva upplevelser av dess sociala verklighet. Som metodologi särskiljer ett kvalitativt synsätt människor som forskningssubjekt fritt från den naturliga världen (Bryman 2011:171), då dennes sociala verklighet anses skilja sig den naturliga ordningen. Den sociala konstruktionen av könsidentitet och diskurser kopplade till kön och HBTQ bör på så sätt ses som sociala fenomen som konstrueras i interaktionen människor emellan och hanteras därefter. Denna typ av metod gav mig även möjlighet att justera mina tillvägagångssätt under arbetets gång för att på bästa sätt besvara mina frågeställningar, samt fördjupa mig i teman som från början inte ansetts centrala. Ett exempel på detta var hur respondenternas resonemang utifrån konkreta arbetsituationer tidigt i processen inte ansågs betydelsefulla, utan först en bit in i arbetet upptäcktes belysa konstruktionsförloppet av kön och normativa könsidentiteter.

Genom att använda intervju som verktyg kan man på kort tid få höra flera personers reflektioner kring ett samhällsfenomen ur deras synvinkel (Ahrne och Svensson 2011:56).

I en semistrukturerad intervju anses det dessutom vara lättare för människor att besvara frågorna i egna termer än med den standardiserade intervjun, samtidigt som den ger större möjligheter till jämförelse än den fokuserade eller ostrukturerade intervjun (May 2011:163). Detta var en central del i att synliggöra de diskurser som är närvarande inom det praktiska sociala arbetet såväl som konstruktionsprocessen av normativa könsidentiteter, nämligen respondenternas möjlighet att uttrycka sig i sina egna ord. Detta öppnade upp för görligheten

att fånga ett visst fenomen eller diskurs, samt att ringa in det utifrån den enskilde respondenten och dennes professionella förutsättningar.

Vidare får man en bild mer fler nyanser och dimensioner än vad man fått med hjälp av standardiserade frågor, och därigenom få beskrivningar av händelseförlopp och situationer som man inte kan få grepp om genom färdigformulerade frågor (Ahrne och Svensson 2011:40). Möjligheten för respondenterna att resonera utifrån arbetsplatsscenarion och de tankar och antaganden som uppstått i samband med dessa hade inte varit möjlig utifall att jag arbetat utifrån standardiserade frågor.

Utöver detta bidrar diskursanalys med att påvisa hur diskurser påverkar samhället och bidrar till att forma människors föreställningar om hur samhället är och borde vara beskaffat (Ahrne och Svensson 2011:131). Detta har i denna studie inneburit hur konstruktionen av normativa könsidentiteter, samt rådande diskurser kopplade till kön och HBTQ påverkar det praktiska sociala arbetet, samt de yrkesaktiva som arbetar inom detta fält.

5.2 Metodens begränsningar

En tydlig kritik mot den kvalitativa metoden är dess brist på generaliserbarhet på en större population då dess studier ofta innefattar avsevärt färre respondenter än en kvantitativ studie som tydligt betonar vikten av en stor mängd data (Bryman, 2011:41), samt att den ger en begränsad bild av ett fenomen och således måste behandlas därefter, och om möjligt kompletteras med fler metoder (Ahrne och Svensson 2011:57). Då denna studie fokuserat på att *förstå* snarare än att *förklara* ett fenomen, läggs fokus på den enskilda respondentens upplevelser, reflektioner och tankar, istället för en stor population. Detta har i relation till denna studie inneburit att jag ämnat förstå specifika diskurser utifrån sitt tids-, samhälleliga- och kulturellt bundna sammanhang. Det har också inneburit att jag fokuserat enbart på det praktiska sociala arbetet, och utav detta har jag enbart intervjuat respondenter som är yrkesverksamma inom en del utav detta fält. På så vis behöver inte de diskurser som är närvarande inom dessa verksamheter vara representativa för hela fältet.

I enighet med den kvalitativa forskningens ansats har jag som frågeställare/samtalsledare tagit en aktiv plats intervjun och format samtalet. Detta bör dock beaktas då personliga attribut så som kön, ålder och personlighet kan ha en inverkan på respondenten och därmed

resultatet i stort (Bryman, 2011:369). Ett sätt att förhålla sig till detta och på bästa sätt förstå hur alliansen mellan frågeställare och respondenten kan påverka resultatet är att kritiskt analysera empirin och kontinuerligt reflektera kring processen (May 2011:188). Att jag som socionomstudent, och på så vis är en del av den diskurs jag ämnat undersöka, har haft en inverkan på respondenternas sätt att resonera och på så sätt påverkat resultatet går inte att utesluta. Dock har jag som forskare haft en medvetenhet kring denna problematik och försökt förhålla mig till detta genom att kritiskt reflektera över respondenternas uttalanden och mig egen roll under intervjutillfällena.

I arbetet med diskurser som man själv är nära, det vill säga antaganden som man personligen upplever som sanna, är det särskilt svårt att se dem *som* diskurser, alltså som socialt konstruerade betydelsesystem som kunde ha varit annorlunda (Winther Jörgensen och Phillips 2000:28). Detta gör det viktigt att man som forskare i enighet med den diskursteoretiska traditionen ifrågasätter det som anses vara 'självklar' kunskap. Detta har inneburit att jag som forskare har ifrågasatt mina egna antaganden och övertygelser relaterade till mina forskningsfrågor för att kunna se det ur ett sammanhang där de är tids- och kulturellt bundna såväl som socialt producerade, och på så vis inte universellt sanna.

Inom diskursanalysen lyfter man inte fram aktörer och vilka bakomliggande motiv som kan begripliggöra aktörernas handlingar (Bergström och Boréus 2012:381). Detta har i arbetet med min studie inneburit att jag måste utövat försiktighet i att inte ta citat och uttalanden ur sitt sammanhang, utan att ha en förståelse för hur saker och ting kopplas samman och passar ihop i ett större perspektiv, samt att de är socialt producerade utifrån den kultur vi lever i. Kritik mot diskursanalysen innefattar också att det saknas möjligheter att lyfta fram agenterna eller subjekten i form av människor av kött och blod. Diskursanalys tillhandahåller med andra ord ingen teori om enskilda människor eller om grupper av människor i samhällen (Bergström och Boréus 2012:402). Detta har i arbetet med denna studie inneburit att jag valt att förstå respondenterna utifrån rådande samhällsvärderingar och vår kultur, vilket formar oss som individer. Jag har också kompletterat med socialkonstruktionistisk teori, vilket berör den enskilda människan och dennes sociala verklighet för att skapa en så mångfacetterad och problematiserande bild av könskategorisering och diskurser om kön och sexualitet.

5.3 Metodens tillförlitlighet

Begreppet reliabilitet innebär att en undersökning skall kunna göras multipla gånger utav olika personer med utgångspunkt i samma material och ge i stort sätt samma resultat (May, 2001:117). Detta skall på så vis påvisa undersökningens pålitlighet, dvs. reliabilitet, men blir komplext i ett kvalitativt sammanhang där forskaren förväntas vara en aktiv del utav processen och tillsammans med respondenten forma samtalet. Detta gör att resultatet kan skilja sig beroende på vem som utför intervjun. I denna studie har jag som forskare även haft en aktiv roll i intervjuprocessen, samt styrt intervjuerna i en riktning som jag upplevt passande för min studie, vilket också har en inverkan på reliabiliteten. Urvalet i en kvalitativ studie är dessutom ofta mycket snävare och fokuserar snarare på den subjektiva upplevelsen av ett fenomen än att bevisa ett allmängiltigt fenomen. Intervjuer används på så vis för att förstå hur människor gör sin sociala värld begriplig och hur de handlar i den (May 2011:187). Fokus har i denna studie varit på de sociala processer som sker inom det praktiska sociala arbetet såväl som de antaganden som är närvarande inom fältet. Detta har inneburit ett tydligt fokus på den sociala världen och hur konstruktionen av diskurser skapar begriplighet. Genom att jag använt mig av en socialkonstruktionistisk ansats har detta även inneburit att det inte funnits några rätta eller givna svar. Utifrån denna teori konstrueras den sociala verkligheten av varje enskild individ, vilket gör att det inte finns en ”sann” verklighet, och på så vis inte heller ett ”sant svar”. Data som hämtas från intervjuer är inte bara ”riktig” eller ”förvrängd” information, utan förser forskaren med verktyg för att analysera det sätt på vilket människor uppfattar händelser och relationer samt de skäl som de anger för sina uppfattningar (May 2011:190). På så vis går det att förstå empirin, och de antaganden som presenteras i analysen som produkter av den sociala verkligheten och de interaktioner som sker i denna.

5.4 Urval

Den forskningsfråga som man har är helt avgörande för vilken grupp eller vilka grupper man är intresserad av att intervjua (Ahrne och Svensson 2011:42). Då denna studie ämnade undersöka hur manliga och kvinnliga normativa identiteter konstrueras inom praktiskt socialt arbete, samt belysa vilka föreställningar och antaganden som går att urskilja i relation till kön och sexualitet valde jag att intervjua företrädare för socialt arbete, vilket innebär ett målstyrt urval (Bryman, 2011). Detta har inneburit socionomer, socialpedagoger och samhällsvetare som är yrkesaktiva inom skola, ideella föreningar och socialtjänst. Dessa respondenter arbetar alla på något sätt med yngre medborgare och/eller familjer, och företräder på så vis enbart en

del av de verksamheter som existerar inom det praktiska fältet av socialt arbete. Detta innebär att de diskurser som är närvarande inom denna avgränsning inte behöver vara representativa för det praktiska sociala arbetet som fält i stort. Exempelvis kan det existera stora skillnader i de diskurser som är närvarande i arbetet med unga, och det i de sociala arbetet med äldre.

Jag har i arbetet med denna studie utfört fem intervjuer som i tid varat från 25 minuter upp till en timme beroende på respondentens prattvillighet och tillgänglighet. I gruppen respondenter finns; en skolkurator inom gymnasieskolan i en större Skånsk kommun som varit yrkesaktiv sedan 1980-talet, en socialpedagog som arbetar på samma skola som kuratorn som tog sin socionomexamen 2011, en familjebehandlare i en större Skånsk kommun som varit yrkesaktiv sedan 1990-talet, en handläggare för ensamkommande flyktingbarn i en mindre Skånsk kommun som tog sin socionomexamen 2011, samt enhetschefen för antidiskrimineringsbyrån Malmö Mot Diskriminering som arbetat på föreningen sedan 2011. Samtliga respondenter uttalar sig i sina respektive intervjuer utifrån sin yrkesroll som socionom eller socialarbetare, och är på så sätt 'experter' på den egna, personliga yrkesrollen och verksamheten de företräder. Respondenterna knyter an sina resonemang både till den specifika yrkesrollen utifrån de förutsättningar som finns inom dess verksamhet, men för också allmänna resonemang som representerar socionom/socialarbetaryrket i stort.

Samtliga respondenter är av kvinnligt kön, vilket kan anses vara ett representativt urval då socialt arbete domineras av kvinnor. Dock kan detta betraktas som en inverkan på de normer om kön och sexualitet som uttrycks, och på så vis påverka det slutgiltiga resultatet. Då kön och sexualitet är tätt sammanlänkat enligt Butler (2007), kan de resonemang och uppfattningar om normer och sexualitet som förmedlas av respondenterna relateras och kopplas till de svarandes biologiska könstillhörighet. Att leva i ett patriarkalt samhälle där det anses vara ett handikapp att vara kvinna, och konstant förhålla sig till detta anser jag kan ha en inverkan på sättet man resonerar kring sexualitet och könsnormer, vilket gör att denna studie kan anses ensidig då ett manligt synsätt inte är representerat.

Av gruppens respondenter finns det även en öppet homosexuell kvinna. Denna individ har dock förmedlat en önskan om att detta förblir konfidentiellt i presentationen av resultatet, vilket jag respekterat. Dock gick det att urskilja att denna individ uttryckte andra slags normer än de heterosexuella svarande, samt en större medvetenhet om genus och HBTQ. Jag anser att

även detta bör ses som en påverkande faktor då den egna sexualiteten (speciellt om den avviker från den heterosexuella normen) inverkar på sättet vi ser på och senare förhåller oss till rådande normer och diskurser.

För att komma i kontakt med potentiella respondenter kontaktade jag dem via de telefonnummer och mailadresser som fanns tillgängliga via kommunernas/föreningarnas/skolornas hemsidor. Jag muntligt förklarade eller bifogade ett introduktionsbrev där jag presenterade mig själv och redogjorde i en kort sammanfattning vad min studie ämnade undersöka och förklarade hur deras medverkan skulle bidra till att öka kunskapen inom området. De tillfrågade individerna fick sedan välja att kontakta mig huruvida de önskade delta i min studie.

5.5 Etiska överväganden

Etiska överväganden blir aktuella när viktiga värden såväl för enskilda som för samhället står på spel. Etiken ger en slags övergripande riktlinjer som hjälper oss att tänka kring frågor som rör vårt handlande, frågor om hur vi bör handla för att göra rätt – och inte fel (Kalman och Lövgren 2012:9). Då sexualitet ska ses som ett känsligt ämne enligt Vetenskapsrådet har jag i denna uppsats helt valt bort ett brukarperspektiv och istället fokuserat på de professionella för att på så vis undvika att ytterligare skada de som drabbas av diskriminering på grund av sexuell läggning. Vetenskapsrådet för Forskningsetiska principer beskriver fyra huvudkrav vilka man som forskare bör förhålla sig till; informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav, vilka alla kontinuerligt respekteras och inkluderats i arbetet med denna uppsats. Jag har i arbetet med denna uppsats hedrat dessa krav genom att i enighet med informationskravet informera respondenterna om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande. Jag har även upplyst om att deras deltagande är frivilligt och kan avbrytas när som helst. Samtyckeskravet har tillgodosetts genom att respondenterna själva kontaktat mig angående medverkan i projektet och har i detta gett sitt samtycke i att delta. Genom att avidentifiera de deltagande och ge dem fiktiva namn har jag gjort det omöjligt för utomstående att identifiera respondenterna, och på så vis uppfyllt konfidentialitetskravet. Detta gäller dock inte de som företräder en specifik organisation och då själva valt att gå ut med namn. Angående nyttjandekravet, vilket innebär att uppgifter om enskilda, insamlade för forskningsändamål, inte får användas eller utlånas för kommersiellt

bruk eller andra icke-vetenskapliga syften, är jag den enda som har handskats med inhämtad data och i detta sätt till att empirin enbart har använts för min studie och inget annat.

6. Tillvägagångssätt vid analys

Min utgångspunkt i analysen har på varit centrala tecken, nodalpunkter, i intervjuerna som gått att finna. Nodalpunkterna har fungerat som symboler vilka innehåller särskilda förmodanden och uppfattningar som jag ämnar åskådliggöra. Genom detta synliggörs olika diskursiva sammansättningar och system som fastställer olika uppfattningar och definitioner. De nodalpunkter som jag har urskiljt är *könsroll/kön, norm och HBTQ*. Kring dessa tecken existerar det i intervjuerna en kamp om att ge olika innehåll. Jag har även i mindre omfattning använt mig av begreppet *subjektsuppfattning* i samband med resonemang gällande personliga identiteter i relation till förväntningar.

Min analysmodell ser ut enligt följande:

- Jag har utgått från nodalpunkterna könsroll/kön, norm och HBTQ och urskiljer hur dessa konstrueras utifrån olika diskurser som presenteras av respondenterna. Jag har även utifrån subjektsuppfattningen skönjt olika diskurser relaterade till hur förväntningar relaterade till könsroller konstrueras och tolkas.
- Sedan förklaras och analyseras hur dessa symboler och begrepp ges olika betydelser utifrån citat hämtade ur intervjuerna och analyserar därefter de antaganden som rymts i konstruktionerna.
- Avslutningsvis åskådliggörs skiljelinjerna mellan de diskursiva strukturerna, det vill säga var det existerar en kamp samt vad som är obestritt och självklart.

Jag har i min process använt mig av understryckningspennor i olika färger för att i texten märka ut mina nodalpunkter, samt efter detta skissat ut olika mindmaps för att hitta mönster och gemensamma nämnare i texten. Då jag utöver diskursanalys och diskursteori som både teori och metod även använt mig utav ett socialkonstruktionistiskt perspektiv, är det viktigt att ha en medvetenhet kring att diskurser också konstrueras och inte är klart avgränsade och renodlade i ”verkligheten” (Winther Jörgensen och Phillips 2000:72).

7. Analys

Analysen av empirin har jag valt att dela upp utifrån två huvudteman; identiteter och könsroller, samt kunskap. Jag menar att dessa två teman var mer framträdande i respondenternas resonemang och dessa olika diskurser särskilt starka. Jag har utifrån respektive huvudtema identifierat olika antaganden, föreställningar, synsätt och diskurser som i sig formar underrubriker. Med utgångspunkt i analysmodellen redogör jag för de beskrivningar och antaganden som framträder utifrån nodalpunkterna könsroller/kön, normer och HBTQ. Dessa nodalpunkter är utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv sett centrala tecken i texterna, men fyller i denna analys en funktion som mer kan liknas vid symboler. De olika positionerna kämpar om att de olika sätt som verkligheten framställs på, och vilka värderingar som läggs i de olika begreppen. Avslutningsvis presenteras vilka antaganden som finns kring konsekvenserna av en, enligt respondenternas mening, låg kunskapsnivå kring HBTQ-problematik och hur de själva uppfattar dessa konsekvenser.

7.1 Identiteter och könsroller

Enligt diskursteorin försätts individer i bestämda positioner eller identiteter utifrån de olika diskurserna. Detta innebär att en identitet skapas ur de förväntningar på uppförandet som konstruerats mot just det begreppet samt de värderingar som läggs däri. Den personliga ”identiteten” säkras genom de stabiliserande begreppen kön, genus och sexualitet, varefter de följer de genuspräglade normer för kulturell begriplighet varigenom personer definieras (Butler 2007:68). I identitetsdiskurserna finns det alltid angivet vissa positioner som subjekten kan anta. I en konsultation hos läkaren finns exempel positionerna ”läkare” och ”patient”. Till positionerna knyts vissa förväntningar om hur man ska uppföra sig och vad man kan säga och inte säga. Det är till exempel läkaren som har auktoriteten att uttala sig om vad som är fel med patienten – patienten kan bara gissa. Om läkaren till exempel anser att inget fattas patienten medan patienten själv håller fast vid att hon är sjuk, så har patienten överskridit gränsen för det tillåtna i patientpositionen (Winther Jörgensen & Phillips 2002:52). Detta tolkningsföreträde och denna maktrelation anser jag går att applicera på det sociala arbetet och relationen mellan socionom och brukare. Det är med utgångspunkten i denna maktrelation samt hur konstruktionen av förväntningar och antaganden relaterade till kön och sexualitet som analysen bygger på.

7.1.1 Kategorisering av kön

Inom exempelvis missbruksvården delas män och kvinnor upp utifrån deras biologiska könsidentitet. Könstillhörigheten blir en markör för vem som ska bli behandlas var, samt vilken som är den optimala behandlingsmodellen (Mattsson 2010). Ur ett historiskt perspektiv har män och kvinnor länge varit separerade under institutionsvård, vilket har varit ett verktyg för att hantera och kontrollera de sexuella drifter hos individerna som vården avsåg disciplinera (Mulinari 1996:208). Det fanns med andra ord en föreställning om sexuella begär som något som enbart skulle uppstå mellan man och kvinna och inte mellan två samkönade individer. Utifrån detta antagande blir det fattbart hur kön konstruerades till att bli den främsta markören för att kategorisera in brukarna i två separata och fastlåsta grupper; män och kvinnor. Utifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv är inte kön en kategorisering som av naturen är den främsta och mest betydelsefulla, utan vi har själva som samhälle konstruerat och upphöjt dess betydelse (Burr 2003:3). Denna uppfattning om kön och dess konstruerade betydelse delades av flera av de svarande som menade att det är vi själva som samhälle som har upphöjts dess betydelse. En respondent menar;

Jag tror att vi kategoriserar för att förenkla världen för oss, på gott och ont tänker jag. Och jag tänker biologiskt kön, men också socialt kön. Men det är en viktig kategorisering det här med kön; män, kvinnor eller flickor, pojkar. För då kan vi liksom koppla våra föreställningar om hur man är som flicka eller våra föreställningar om hur man är som pojke, vilket inte alltid överensstämmer med verkligheten. Utan det blir en generalisering och stereotyper. Men jag tänker att det handlar om att förenkla för oss själva för att göra vardagen enklare.

- Charlie, Familjebehandlare

Respondenten ger här uttryck för en allmän föreställning om att kategorisering är något som behöver existera inom det sociala arbetet för att göra det möjligt, och att det är utifrån kategoriseringen det konstrueras en uppfattning av brukarna. Samtidigt uppvisar respondenten en god medvetenhet om könskategoriseringens faktiska negativa konsekvenser och dess inverkan på brukare som inte passar in i stöpta könsroller. Genom könskategoriseringen skapas en referensram där vi kan ställa brukaren i relation till andra individer med samma könsidentiten, och i denna process skapas en förståelse för individen utifrån de förväntningar som finns på könet och de värderingar som vi lagt i de olika identiteterna. Burr (2003:34)

anser att begreppet ”identitet” enbart är något vi använder varje dag i våra liv för att försöka förstå det som andra människor gör och säger, vilket innebär en typ av kategorisering där vi kopplar individers handlingar till de förväntningar som stämmer överens med olika (köns)identiteter.

7.1.2 Konstruktionen av identiteter och (köns)roller

Genus, den sociala dimensionen av kön, och de värderingar vi lägger i begreppet manligt och kvinnligt formar våra uppfattningar av hur en individ ska bete sig och handla för att ses som en normal man eller kvinna, och vem som avviker från det normala (Burr 2003:23).

Laanemets (2002) och Mattsson (2010) har påvisat hur det sociala arbetet hjälper att konstruera en normativ könsidentitet åt brukaren och framhållit detta som en betydande del av individens tillfriskningsprocess. Genom att konstruera en normativ könsidentitet åt individen skapas det ett nytt sammanhang som denne måste förhålla sig till och anpassa sig efter.

På gymnasieskolan där både Alexia och Daria arbetar finns det en tydlig majoritet av pojkar bland eleverna. Med anledning av detta finns det en speciell tjejgrupp som drivs av Alexia dit alla flickor på skolan är välkomna för att träffas och umgås. I en miljö där flickorna inte är en del av den maskulina normen, utan anses som avvikande på grund av deras könstillhörighet, konstrueras då ett sammanhang där den feminina normen blir rådande, och flickorna inkluderas istället för att stå utanför. Alexia uttrycker det såhär;

För mycket är det att de ska få träffas för de går ju utspridda i olika klasser. Och att de också ska ha en chans att lära känna varandra. Och specifikt sätta fokus på det som är deras bekymmer [...].

- Alexia, Kurator inom gymnasieskolan

I citatet ovan ryms ett antagande om att flickorna är i en utsatt situation på skolan på grund av deras könstillhörighet och det faktum att de står utanför den maskulina normen som råder i en miljö där pojkarna dominerar. Som ett svar på detta finns då tjejgruppen där man konstruerat ett sammanhang där den kvinnliga normen blir styrande och flickorna kan inkluderas.

Tjejgruppen blir också en plats där man sätter fokus på flickornas bekymmer utifrån att de tillhör kategorin ”tjej” och på så vis anses tampas med specifika problem utifrån sin

könstillhörighet. En av respondenterna, Daria, beskriver hur man från ledningens sida ser på flickorna som grupp;

[...] och i en sån här miljö där det är övervägande killar och män, så sticker det ut mer att vara tjej då. Då tänker man väl från skolans sida att det ska vara svårt för de här tjejerna bara för att de tillhör kategorin ”tjej”. Om man inte tittar på individen, för som individ kanske det inte är svårare att vara *den* tjejen än en annan kille, men den könstillhörigheten gör liksom att man har en sämre utgångspunkt från början om man inte tittar på helheten.

- Daria, Socialpedagog inom gymnasieskolan

Respondenten menar att det från ledningens sida finns ett antagande om flickorna som grupp upplever ett utanförskap på grund av sitt kön samt en förmodan om att de uppvisar en specifik problembild som skiljer sig från den maskulina normen. Genom tjejgruppen får flickorna ett sammanhang att passa in i och bli ”normala”, i en miljö där den maskulina normen dominerar.

Butler (2007:68) menar att ”personer” blir begripliga genom att tilldelas genus i enlighet med igenkännliga mönster för könsbegriplighet. I tjejgruppen skapas det mönster, könsroller och förhållningssätt som blir begripliga och normaliserande utifrån deras identiteter som flickor.

7.1.3 Inslussning i könsroller

Som tidigare forskning påvisat (jf Mattsson 2010, Laanemets 2002, Hilde 2005) finns det krafter inom det sociala arbetet som har en normaliserande och konstruerande funktion gentemot brukarnas könsidentiteter. Genom att instruera, föreslå eller presentera vilka typer av aktiviteter och beteenden som en individ bör uppskatta och engagera sig i utifrån sitt kön får socialarbetaren rollen, eller ansvaret, att slussa in brukaren i en könsroll och ett könsuttryck som hamnar inom normen för vad som anses normalt. En av respondenterna beskriver denna inslussningsprocess såhär;

[..] när det gäller fritidsintressen för en placerad ungdom, en kille, kanske erbjuds då fotboll och ut och fiska då. Så är det de två, eller spela rugby och eller tennis. Sådant typiskt som man anser att en kille ska tycka om.

- Betty, Handläggare för ensamkommande flyktingbarn

I ovanstående citat ryms föreställningen om vad en pojke bör uppskatta och engagera sig i utifrån sitt kön. Med hjälp av att enbart erbjuda aktiviteter som anses passande för en pojke att sysselsätta sig med blir socialarbetarens funktion att slussa in brukaren i de rådande könsrollerna. Genom att peka ut passade intresseområden, och på så vis skapa en ny identitet, hjälper den professionella till att reproducera de rådande samhällsnormerna.

Bland respondenterna fanns det en gemensam uppfattning om kärnfamiljen som ett ideal vilket bör eftersträvas. I denna diskurs var könsrollerna cementerade i traditionella gestaltningar med modern som omhändertagande och med det praktiska huvudansvaret för barnen.

Men när jag placerat i familjehem i alla fall, så har det bara varit i heterosexuella konstellationer liksom, med en man och en kvinna som är gifta eller bor tillsammans. Sen har det ju varit kvinnan alltid som har varit den där omhändertagande, men som också har tagit ansvar och varit den som man haft kontakt med. Precis nu innan du kom så ringde det en ”familjehemsmamma”, man brukar kalla det så också här inom verksamheten och som man inte skulle kalla offentligt, men så är det de som ändå har huvudansvaret för barnet även om både då mamman och hennes sambo eller man är familjehem, de är ju det tillsammans.

- Betty, Handläggare för ensamkommande flyktingbarn

I citatet ovan illustreras hur konstruktionen av ”familjehemsmamman” skapas av socialarbetarna, och hur det i detta begrepp läggs värderingar om hur denna person bör vara utifrån den rådande diskursen om kärnfamiljen med tillkommande könsroller. Här finns också ett visst antagande om kvinnans (moderns) identitet; att hon ska vara den omhändertagande enheten i familjen, samt står för huvudansvaret för barnen. Ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv ses inte identiteten som något inneboende i individen utan är kopplat till interaktionen med personer runt omkring oss (Burr 2003:32). På så vis kan vi förstå moderns identitet som något som konstrueras genom andras uppfattningar av henne, och inte något som hon själv skapat. På så vis blir hon då en ”riktig moder” först när andra valt att kategorisera henne som sådan utifrån de värderingar som råder.

7.1.4 HBTQ

Enligt Burr (2003:43) kan vi förstå sexualitet som någonting som inte är bundet över tid eller fixerat, utan som ett socialt system fyllt av delade meningar och normer som är intimt kopplat med sociala strukturer såväl som ekonomi. Med andra ord konstrueras bilden av sexualitet utifrån rådande samhällsfaktorer och diskurser.

Butler (2007:68) menar att ”personer” blir begripliga genom att tilldelas genus i enlighet med igenkännliga mönster för könsbegriplighet. Om en individ avviker från de konstruerade könsmoder och de heterosexuella identitetsmarkörer som upplevs normativa i vårt samhälle blir det svårt att tillskriva denne en tydlig könstillhörighet då den inte uppfyller kraven för hur en ”riktig” man eller kvinna bör se ut eller bete sig. En av respondenterna beskriver här hur denne förhåller sig till detta i sitt praktiska arbete med brukare;

Men jag tänker att det blir besvärligt, också tänker jag att de är ju en grupp [HBTQ-personer]. Men också tänker jag att det blir besvärligt både för tjejer och killar, eller män och kvinnor att bli satta i en form där man inte riktigt passar in. Jag använder ofta ordet ”det man tillskriver manligt” eller ”det man tillskriver kvinnligt” just för att komma kring det här att ”så här är män” eller ”så här är kvinnor.”

- Charlie, Familjebehandlare

Bland respondenterna fanns det en gemensam medvetenhet kring genusdiskursen och dess inverkan på både individ- och samhällsnivå. Utifrån sin medvetenhet och kunskap om de olika förväntningarna på könen använder sig socialarbetaren Charlie språket för att omdefiniera diskurserna och visa på att sätten som vi antas bete oss på relaterade till vår könstillhörighet är konstruerade och inte naturgivna.

Enligt rapporter från Statens Folkhälsoinstitut (2005) och Myndigheten för Ungdoms- och Civilsamhällesfrågor (2012) upplever HBTQ-personer psykisk ohälsa i form av nedsatt psykiskt välbefinnande i dubbelt så stor utsträckning som heterosexuella personer. Dessa hälsoskillnader antas bero på att HBTQ-personer i större utsträckning utsätts för fördomar, diskriminering och våld på grund av negativa föreställningar om sexuell läggning och könsidentitet. I den konstruerade bilden av HBTQ-personer som normavvikande rymmer också föreställningen att de som grupp skulle uppvisa en specifik typ av problematik, vilket inte delades av vissa respondenter.

Men depression, ledsenhet och nedstämdhet handlar mycket om de här sakerna som att vem är jag, både i förhållande till andra killar och förhållande till andra tjejer.

- Charlie, Familjebehandlare

I ovanstående citat argumenterar respondenten för uppfattningen om att HBTQ-personers problematik inte är ett separat eller isolerat problem, utan kan förstås i relation till andra faktorer för psykiskt illabefinnande så som ambivalensen och upplevelsen kring den personliga identiteten. Enligt Butler (2005:22) kan kön inte frikopplas från sexualitet eftersom den kulturella produktionen av kvinnlighet och manlighet är kopplad till heterosexuella matriser. Utifrån detta resonemang förstås respondentens uppfattning om psykisk ohälsa hos HBTQ-personer kopplat till identitetsfrågan då denna grupp står utanför den heterosexuella diskursen och dess identitetsmarkörer och på så vis saknar ett tydligt sätt genom att definiera sig själv.

7.1.5 Destruktiva beteenden och identiteter

Enligt Hilde (2005) behandlas män och kvinnor olika inom socialt arbete, och tillskrivs olika emotioner och förmågor utifrån dess könstillhörighet. I konstruktionen som bygger på normativa uppfattningar och förutsättningar av hur de olika könen beter sig tillåts, eller accepteras olika beteenden som inte alltid är positiva eller gagnar individen. Detta resonemang delas av flertalet respondenter som menar att det blir som tydligast i relation till pojkarnas identiteter.

I: Upplever du att det sker kategoriseringar utifrån kön? Att pojkarna och flickorna tillskrivs olika identiteter utifrån sitt kön?

D: Ja.

I: Kan du ge något exempel?

D: Nej men, ”boys will be boys”. Ja, om någon beter sig illa, så är det för att pojkar är pojkar. [...] Det blir tydligast det här med killarna.

- Daria, Socialpedagog inom gymnasieskolan

I detta resonemang exemplifieras ett antagande om att pojkarnas destruktiva beteende ska accepteras och ses som något naturligt på grund av deras könstillhörighet. Att som pojke vara

stökig, busig eller bete sig illa anses ligga inom normen för vad normalt beteende innebär och därav direkt, eller indirekt uppmuntras.

När det kommer till individer som på grund av sin etniska eller kulturella bakgrund inte passar in i normen som svensk, konstrueras nya identiteter eller roller till dessa för att skapa en förståelse och kunna sätta dem i ett sammanhang som bygger på samhällets antaganden och uppfattningar om denna grupp. En av respondenterna menar att dessa icke-svenska identiteter är tätt kopplade till kön.

Men det är klart att det finns ett sätt att tillskriva de här unga tjejerna en mer offerroll och tillskriva killarna en mer gangsterroll, alltså om jag ska hårdra det.

- Betty, Handläggare för ensamkommande flyktingbarn

I detta citat illustreras hur negativa identiteter konstrueras utifrån rådande diskurser om invandrare. Denna typ av kategorisering är något annorlunda då den inte enbart bygger på kön utan även kulturella fördomar om kön. Som ensamkommande flyktingbarn lever dessa individer utanför normen av vad det innebär att vara ett svenskt barn, och de antaganden man lägger i det begreppet. Enligt diskursteorin är identiteter något man tilldelas genom diskursiva processer (Winther Jørgensen och Phillips 2000:48), och utifrån rådande samhällsnormer tilldelas flyktingbarnen olika identitetsroller som passar in i de rådande diskurser som existerar kring denna grupp.

7.2 Kunskap

Enligt socialkonstruktionismen finns det ett samband mellan kunskap och sociala processer där vårt sätt att uppfatta världen skapas och upprätthålls i sociala förlopp. Vår kunskap frambringas i den sociala interaktionen, där man både bygger upp, och gemensamma sanningar kämpar om vad som är sant och falskt. I en bestämd världsbild blir några former av handling naturliga och andra otänkbara, och den sociala konstruktionen av kunskap blir på så vis kontingent; den förändras över tiden (Winther Jørgensen och Phillips 2000:12). Men även om kunskap och identiteter alltid i princip är kontingenta, är de i konkreta situationer alltid relativt låsta.

Jag har i min analys utgått från antagandet att det vi definierar som kunskap varierar över tid och påverkas av utomstående sociala processer, normer och strukturer, samt att det finns ett samband mellan kunskap och makt där makten frambringar den kunskap vi har och våra identiteter, samt de relationer vi har till varandra som grupper eller individer (Winther Jørgensen och Phillips 2000:51).

7.2.1 Sexualitet – en oprioriterad diskurs?

McCave, et al. (2014) menar att det inom socialt arbete finns en stor brist på kompetens och villighet att diskutera frågor som rör brukarnas sexualitet. Via en snabb internetsökning på tre större skånska kommuners hemsidor saknas också helt information om huruvida deras socialtjänst erbjuder någon typ av stöd relaterat till frågor eller problem kopplade till den egna sexualiteten. Bland respondenterna fanns det en enhetlig uppfattning att sexualitet som diskurs var underordnad andra, och att frågor relaterade till sexualitet eller avvikande könsidentiteter inte existerade på arbetsplatsen.

I: Ger du utrymme till brukarna själva att lyfta frågor gällande sexualitet? [...]

C: Jag tänker att de hamnar mer i skymundan. Om vi pratar om sexualitet och könsidentitet så tänker jag att vi är rätt så dåliga på det, för att det är oftast inte det som familjerna kommer med. Det här med våld i familjer är ju en sån fråga som jag tänker att vi fått, att det bör vi, och det ska vi fråga efter. Men inte att vi skulle ha samma förhållningssätt när det gäller sexualitet och könsidentitet.

- Charlie, familjebehandlare

Här synliggörs uppfattningen att frågor om sexualitet hamnar lägre ner i hierarkin kring vilka frågor som anses viktiga i arbetet med familjer. Där har vissa frågor lyfts och blivit ett måste att diskutera, medan sexualiteten uppfattas som en icke-betydande faktor i arbetet. En av respondenterna beskriver hur sexualitetens betydelse trivialiseras i relation till andra, prioriterade diskurser;

Och jag vet att vi vid ett tillfälle hade ett ensamkommande flyktingbarn. Han är väldigt, väldigt traumatiserad, han är LVU-placerad nu. Han har väldigt psykiska problem på alla sätt och vis, men han har antytt vid tillfällena och sagt att han är

homosexuell. Och då märker jag härifrån hur det bagatelliseras, och de tänker att det är utifrån att han mår psykiskt dåligt som han säger så.

- Betty, Handläggare för ensamkommande flyktingbarn

Här beskriver respondenten ett synsätt där professionella inom verksamheten där hon arbetar väljer att förringa individens ambivalens kring sin egen sexualitet och istället väljer att tolka det som ett medel varigenom denne uttrycker sin psykiska ohälsa, varav ambivalensen inte bör tas på allvar. Här menar respondenten att det finns ett antagande på hennes arbetsplats om att diskursen om sexualitet inte bör prioriteras eller undersökas inom det sociala arbetet, och att fokus istället bör läggas någon annan stans för att säkerställa barnets välmående. Betty själv menar att man istället bör prioritera diskursen om sexualitet och att denna är av stor betydelse för brukarnas välmående och livskvalitet.

Denna uppfattning av sexualiteten som en fristående diskurs, separat från annat socialt arbete som Betty beskriver som rådande på hennes arbetsplats delas inte av alla respondenter, utan många framhåller hur frågor relaterade till brukarnas sexualitet är sammanflätade med annan problematik som frekvent dyker upp och diskuteras i deras arbeten.

[...] i relationer så blir ju sexualiteten en del av relationen, och medicinerar man eller man missbrukar så fungerar inte det, och är man deprimerad så blir det också ofta så att sexualiteten blir påverkad.

- Alexia, Skolkurator inom gymnasieskolan

Respondenten menar här att diskursen om sexualitet bör uppfattas som aktuell inom flera områden av socialt arbete och anses angelägen för brukare med olika typer av problematik. Sexualiteten skulle på så vis kunna vara en naturlig del av det sociala arbetet, men utifrån den bestämda rådande hierarkin prioriteras inte denna diskurs. Enligt diskursteorin är vi beroende av att leva i en bestämd social ordning som är konstituerad i makt. Denna makt skapar en beboelig omvärld för oss samtidigt som den skär av andra möjligheter (Winther Jörgensen och Phillips 2000:27). På så sätt kan vi förstå hur det utifrån makt har konstruerats en hierarki där sexualitetsdiskursen är oprioriterad, men hade den sociala ordningen sett ut på ett annat sätt hade också hierarkin kunnat vara annorlunda.

7.2.2 Uppfattning av kunskapsbasen

McCave et al. (2014) argumenterar för betydelsen av sexualitet som ett prioriterat område inom socialt arbete. Författarna menar att ett starkt tabu kring ämnet har begränsat möjligheten till att skapa en sammanhängande professionell diskurs, samt bidragit till att förtrycka individer som avviker från den heterosexuella normen. Ökad kunskap och stöd kring frågor om sexualitet för de som studerar, forskar och arbetar menar författarna behövs för förhöjd förståelse och jämställdhet gentemot gruppen HBTQ.

Av respondenterna med en socionombakgrund fanns det ett gemensamt antagande om att kunskapen om HBTQ var låg, och att utbildningen inte prioriterade att inkorporera ett HBTQ-perspektiv. Det fanns också en upplevelse av att det praktiska sociala arbetet inte prioriterade HBTQ-frågor, utan att det sågs som något icke-obligatoriskt. En av respondenterna menade att denna tystnad gav studenterna en felaktig inställning till ämnet;

Och har man inte kunskapen på utbildningen så ger det ju signaler om att detta är ett särintresse som man kan specialisera sig inom.

- Betty, Handläggare för ensamkommande flyktingbarn

I detta citat illustreras uppfattningen om vad som indirekt förmedlas till studenterna på socionomutbildningen genom att utelämna ett HBTQ-perspektiv; att det inte är en nödvändig del av socialt arbete, och att andra teorier och perspektiv går före och bör ses som viktigare. Detta resonemang där vissa diskurser placeras framför andra går att kopplas till diskursteorins antagande om makt där det konstruerats en specifik ordning kring vad som anses viktigt och prioriterat. Där skapar makten en kontingent social ordning samtidigt som den skär av alternativa möjligheter och utesluter andra ordningar (Winther Jörgensen & Phillips 2000:27). På så vis är dessa diskurser, och i den ordning de prioriteras, bundna till vårt samhälle och de förutsättningar vi konstruerat.

McCave, et al. (2014) menar att sexualitet är en oprioriterad diskurs inom socialt arbete, vilket bidragit till att individer som står utanför den heterosexuella normen marginaliserats. För att kunna uppnå och säkerställa en jämställd service för alla brukare menar författarna att det krävs ett aktivt arbete med dessa frågor både inom det sociala arbetets forskning, utbildning och praktik.

Jag tror att för att få en skola, eller ett sammanhang där folk vågar vara öppna med vilka de är [HBTQ], så tror jag att man måste jobba aktivt och övergripande med den här typen av frågor. Jag tror inte att det är någon som kan förvänta sig att det ska hända av sig själv. Utan det krävs mycket jobb för det, och det har nog inte hänt än.

- Daria, Socialpedagog inom gymnasieskolan

Här synliggörs en uppfattning av vad som krävs på en högre nivå för att skapa en miljö där individer vågar vara öppna med sin sexuella orientering utan att marginaliseras, diskrimineras eller stigmatiseras. Här finns också ett antagande om sexualiteten som en oprioriterad diskurs där man valt bort att arbeta med den typen av frågor.

Enligt McCave, et al. (2014) är det främsta uppdraget inom socialt arbete att förstärka välbefinnandet och välmåendet hos individer såväl som samhället i stort. Särskild uppmärksamhet, menar författarna, ska ges till utsatta grupper och den problematik de tåmpas med, vilket när det gäller HBTQ-personer framför allt är olika typer av diskriminering baserade på fördomar. En av respondenterna beskriver här hur man bör gå till väga för att belysa diskrimineringsproblematiken;

[...] en förståelse om att de här mekanismerna ser likadana ut, de bara ger sig på olika grupper. Det är fortfarande samma typ av fördomar, normer, strukturer som skapar handlingar, eller beslut, eller fördomar som diskriminerar någon annan.

- Filippa Swanstein, Antidiskrimineringsbyrån Malmö Mot Diskriminering

Ovan beskrivs hur processerna som marginaliserar olika grupper är desamma. Detta går att ställa i förhållande till diskursteorins antaganden om gruppbildning och hur detta skapar specifika förutsättningar utifrån de diskurser som konstrueras gällande en specifik grupp. Då ses gruppbildningen som en reducering av möjligheter där människor konstitueras som grupp genom att vissa identitetsmöjligheter framhävs som relevanta och andra ignoreras. I diskursiva gruppbildningar utesluter man således ”den andre”, den i förhållande till vilken man identifierar sig, och man ignorerar även de skillnader som existerar inom gruppen – och därmed alla de andra sätt på vilka man också kunde ha bildat gruppen (Winther Jörgensen & Phillips 2000:51-52). Genom att konstruera en grupp och koppla specifika diskurser till denna

skapas en möjlighet till att uppbygga fördomar och antaganden som blir grunden till diskriminering och utanförskap.

7.2.3 Kunskapsbasens inverkan på professionen

McCave, et al. (2014) menar att problemet med en oprioriterad sexuell diskurs påverkar det sociala arbetet i stort. En brist på förståelse för brukarnas (köns)identitet i relation till kulturen och samhället som vi lever i skapar ett hinder för en effektiv praktik. Vidare menar författarna att det är avgörande för socialarbetare att förstå kopplingen mellan sexualitet, förtryck och privilegium för att kunna begripa individernas situation. Bland respondenterna fanns det en enad uppfattning om kunskapen kring HBTQ-perspektiv som låg, vilket skapade en osäkerhet i deras professionella roll.

Och det jag väl har upptäckt är hur svårt det är, även om jag är väldigt rutinerad behandlare som är van att ställa frågor, så är det svårt att veta hur jag ska ställa frågorna på ett bra sätt. Och då tror jag mer att det handlar om min rädsla att inte ställa till det, eller liksom trampa fel i detta.

- Charlie, Familjebehandlare

Respondenten beskriver här hur hen upplever det problematiskt att ställa frågor som inkorporerar ett HBTQ-perspektiv när det finns begränsad kunskap att hämta. Ur detta skapas en otrygghet i rollen som behandlare/socialarbetare som går att koppla till socialkonstruktionismens teori om identiteter där identiteter som kvinna, man, arbetare eller professor inte är givna och på så vis inte finns 'därute'. Identitetskonstruktionen är en process där en sammansmältning av självbild och andras bilder utgör grunden (Bergström & Boréus 2012:380). Som behandlare/socialarbetare har man då vissa förväntningar på sig själv i rollen som professionell; hur man ska bete sig, vilken kunskap man bör besitta, samt hur man bemöter brukarna. Brukarna har också en förväntning på den professionella och har vissa antaganden om hur denne bör vara. Känner socialarbetaren då på grund av exempelvis brist på kunskap at hen inte passar in, eller kan leva upp till rollen av vad det innebär att vara professionell skapas en osäkerhet och en rädsla, vilket påverkar dennes handlingsmönster och interaktion med brukaren. Samma respondent som i ovan citat beskriver denna professionella osäkerhet;

För jag tänker att det är nog där vi sitter alla när vi inte har någon kunskap, att ”äh, hur ska jag nu säga för att det ska bli rätt”, och då avstår vi istället för att det blir för obekvämt.

- Charlie, Familjebehandlare

Här uttrycks ett antagande om att alla socialarbetare hamnar i samma missgynnsamma situation när kunskap om HBTQ-perspektiv saknas, vilket har en negativ inverkan på denna grupp i stort. McCave, et al. (2014) menar att socialarbetare har en skyldighet att öka sin kunskap och kompetens inom praktiken, samt att aktivt stödja utökningen av existerande kunskapsbas. Detta blir problematiskt då sexualitet är en oprioriterad diskurs som anses överflödigt inom det generella sociala arbetet, och i detta hamnar socialarbetarna som grupp i kläm när de möter brukare som har en problematik relaterad till sexualitet, men kunskap saknas.

Chonody, et al. (2014) menar att det krävs specifikt riktade insatser för att reducera socialarbetares fördomar mot individer som avviker från den heterosexuella normen, samt att prioritera närvaron av en tydlig sexuell diskurs redan på utbildningsnivå för att öka kunskapsbasen. Då det sociala arbetet har som mål att skapa social rättvisa för marginaliserade grupper, inkluderat HBTQ-personer, måste de enligt författarna också kunna erbjuda en service som är kulturellt kompetent.

Skapa en kunskap om rättigheter, om principer om ickediskriminering, om var de kommer ifrån, om vilka normer som råder och hur de skapar strukturer och privilegium och makt, och olika förhållningssätt mellan människor.

- Filippa Swanstein, Antidiskrimineringsbyrån Malmö Mot Diskriminering

I citatet ovan beskrivs hur man på högre nivå bör agera för att säkerställa en likabehandling av alla brukare, oavsett sexuell läggning eller annan nämnare som gör att de står utanför rådande norm. Respondenten menar att ett synliggörande av samhällsstrukturerna kopplat till de mänskliga rättigheterna, samt diskurserna om hur individer bör vara för att passa inom normen för vad som anses normalt skapar en möjlighet för en jämställd behandling och service för alla brukare. Enligt diskursteorin ger diskursen vissa handlingsanvisningar till människor som identifierar sig som man eller kvinna, anvisningar som man mer eller mindre

måste leva upp till om man av omvärlden vill bli betraktad som en (riktig) man eller kvinna (Winther Jörgensen & Phillips 2000:42). Dessa diskurser kopplade till den personliga (köns)identiteten formar samhällsstrukturen och definierar vad som är normalt och onormalt. Genom att belysa hur dessa mekanismer påverkar våra uppfattningar om brukarnas identiteter utifrån dess könsuttryck möjliggörs ett öppet resonemang och reflektion kring jämställd service fri från fördomar.

8. Sammanfattning och avslutande diskussion

Syftet med denna studie har varit att utifrån ett diskursanalytiskt- och socialkonstruktionistiskt perspektiv belysa underliggande föreställningar och antaganden om konstruktionen av normativa manliga och kvinnliga identiteter inom socialt arbete, samt kön, könsuttryck och sexualitet. Genom att fokusera på centrala tecken, nodalpunkter, i texten såsom könsroller/kön, normer och HBTQ kunde jag identifiera olika antaganden kring kön samt konstruktionen av normativa könsroller i socialt arbete, och på så vis besvara mina frågeställningar. Dessa nodalpunkter har sedan omvandlats till underrubriker varifrån jag fört mina resonemang.

Utifrån empirin identifierades ett antagande om att kategorisering som koncept är ett behövligt verktyg inom socialt arbete, men att denna kategorisering nödvändigtvis inte behöver innefatta ”kön” som den mest betydande nämnaren. Kategorisering som arbetsverktyg används av de professionella för att skapa en förståelse för brukarna och på så vis sätta dem i ett sammanhang kopplat till våra samhälleliga värderingar och antaganden relaterade till en specifik kategori eller grupp. I kategoriseringsprocessen där det biologiska könet står i fokus formas en helhetsbild av brukarens förutsättningar utifrån dess könstillhörighet.

I en miljö där en specifik norm var rådande, exempelvis den maskulina, hjälpte socionomen till att konstruera ett forum för de individer som stod utanför normen, i vilket de kunde fungera i ett nytt sammanhang. I denna process konstruerades en ny norm som de utomstående (flickorna) kunde inkluderas i, och på så vis normaliserades. Om man tittat på denna företeelse med normkritiska eller socialkonstruktionistiska glasögon kan detta uppfattas som en destruktiv katalysator, vilken reproducerar heterosexuella könsroller. Detta fenomen bör kanske inte ses som något dåligt, utan skapar enligt min mening, negativa konsekvenser

först då man tillkopplar en viss problematik till gruppen och förväntar sig att de ska vara och må på ett visst sätt enbart baserat på deras könstillhörighet. Att ge brukare, klienter, eller elever större utrymme att synas utifrån sina egna förutsättningar och prata förtroligt i små grupper bör istället ses som ett positivt verktyg för att stärka individer och dess personliga utveckling. Det bör däremot inte förknippas eller ses som ett behov vilket enbart är behövligt av det ena könet, det vill säga flickorna, utan något som är av likvärdig nödvändighet för båda könen. Utifrån empirin gick det också att urskilja hur socialarbetaren fick rollen/uppgiften att slussa in brukarna i ett normativt beteende genom att föreslå vilka typer av aktiviteter och beteenden som en individ bör engagera sig i utifrån sitt könsuttryck, vilket på så vis konstruerar en normaliserad identitet.

När det kom till HBTQ-frågor och perspektiv fanns det en uppfattning om att den utökade psykiska ohälsan som existerar i denna grupp inte berodde på en specifik psykologisk problematik, utan att illabefinnandet kunde kopplas till andra frågor så som ambivalens och upplevd osäkerhet i den personliga identiteten, vilket de respondenter som arbetade med samtal ofta diskuterade i mötet med sina brukare. Det går även att utläsa ett antagande om att individer, utifrån dess könstillhörighet, tillåts engagera sig i olika typer av beteenden som kan anses destruktiva och inte vara till gagn för individen ur ett vidare perspektiv. Ett av respondenternas exempel på detta fenomen var hur pojkar tillåts bete sig illa, utan påföljande konsekvenser, då detta anses följa mönstret av normalt beteende för pojkar utifrån en samhällsrelig norm. Det gick också att skönja kulturella fördomar om kön där olika könscodade roller projicerades på ensamkommande flyktingbarn för att passa in i de samhällsrådande diskurserna om invandrare.

Sexualitet som diskurs inom socialt arbete upplevdes enhetligt av respondenterna som en oprioriterad diskurs, underordnad andra. Frågor som var kopplade till brukarnas sexualitet ansågs ofta oviktiga eller icke-betydande för det praktiska sociala arbetet på respondenternas arbetsplatser, och hamnade lågt ner i hierarkin av vad som bör beaktas. Trots detta fanns ett antagande bland de svarande att sexualitet som diskurs berör flera olika grupper av brukare och därav bör ses som en naturlig, sammansmält del av arbetet som socionom eller socialarbetare. Angående kunskapsbasen relaterat till HBTQ-frågor inom socialt arbete existerade en uppfattning bland respondenterna att denna var låg. Bland annat lyftes åsikten

att socionomutbildningen bör integrera ett HBTQ-perspektiv hela studietiden igenom, samt att den sexuella diskursen bör prioriteras.

Avslutningsvis gick det att urskilja uppfattningen att en låg kunskapsbas påverkar det praktiska arbetet genom att skapa en rädsla och otrygghet i den professionella rollen, vilket genererar en missgynnsam situation för hela professionen.

Under uppsatsarbetet har jag kunnat se vissa begränsningar i mitt urval av respondenter. I samband med att jag kontaktade diverse verksamheter inom socialt arbete angående eventuell medverkan i min studie fick jag flera nej från socionomer som inte ville uttala sig om köns- och sexualitetsrelaterade frågor då de upplevde sig själva ha för lite kunskap inom området. Som ett resultat av detta har majoriteten av de individer som medverkar i studien någon typ av vidareutbildning eller specialintresse relaterat till mina frågeställningar, vilket gjort att gruppen respondenter inte representerar yrkeskåren i stort och de diskurser som råder inom den generella professionen av socialt arbete. Efter att jag lyssnat till respondenternas antaganden och föreställningar om kön, normer och HBTQ har det ändå gett en inblick i hur diskurserna ter sig ur dessa professionellas synvinkel.

Denna process har även väckt nya frågor om hur kategorisering och insocialisering i könsroller baserade på rådande samhällsnormer och diskurser relaterade till kön och sexualitet upplevs av brukarna själva. Detta arbete har fokuserat på de professionellas perspektiv, samt de antaganden och diskurser som går att urskilja i denna grupp, men brukarnas synvinkel skulle bidra med en alternativ aspekt då det är dessa individer som direkt påverkas av de diskurser som är närvarande i det professionella arbetet. Ett brukarperspektiv av konstruktionen av könsroller och kategorisering utifrån kön skulle innebära en ökad förståelse för hur denna process uppfattas av dem som är mottagare till sociala insatser och åtgärder. Det skulle också bidra med kunskap om huruvida brukarna upplever identitetskonstruktionen och kategoriseringen som en positiv förändring i deras sociala situation, vilket skulle innebära en lyckad insats eller åtgärd från Socialtjänstens sida. Utöver detta skulle brukarperspektivet även hjälpa till att belysa den maktaspekt som socialarbetaren innehar i rollen som ”expert”. Denna expertisroll medför ett tolkningsföreträde som i praktiken innebär att det är den professionella som definierar och eventuellt rekonstruerar brukarens identitet och inte brukaren själv.

Vidare anser jag det intressant att undersöka hur särskiljandet av kön kan förstås ur ett juridiskt perspektiv relaterat till SoL § 1, vilket säger att det är Socialtjänstens mål att främja människans jämlikhet i levnadsvillkor. Att undersöka huruvida det lagstadgade likaberättigandet könen emellan står i kontrast till en olik bedömning och behandling av man och kvinna skulle innebära ett synande av könets betydelse i vårt samhälle, samt hur rådande diskurser får konkreta effekter för det sociala arbetet.

9. Referenser

Ahrne, Göran och Svensson, Peter (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.

Aspers, Patrik (2007). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.

Bergström, Göran och Boréus Kristina (2012). *Textens makt och mening –metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2 uppl. Malmö: Liber.

Burr, Vivien (2003). *Social Constructionism*. 2 uppl. London: Routledge.

Butler, Judith (2005). *Könet brinner!* Köping: Natur och Kultur

Butler, Judith (2007). *Genustrubbel*. Göteborg: Daidalos AB

Chonody M. Jill, et al. (2014). *Attitudes Toward Gay Men and Lesbian Women Among Heterosexual Social Work Faculty*, *Journal of Social Work Education*, 50: 136-152, DOI: 10.1080/10437797.2014.856239

Folkhälsomyndigheten (2005) ”Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation” (elektronisk), *Folkhälsomyndighetens officiella hemsida* <<http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12296/a200519-uppdragbht-0512.pdf>> (2015-02-14)

Hilte, Mats (2005). *Flickor och pojkar på institution: ett könsperspektiv på vården av ungdomar*. Stockholm: Stiftelsen allmänna barnhuset.

Kalman, Hildur och Lövgren, Veronica (2012). *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Laanemets, Leili (2002). *Skapande av femininitet: om kvinnor i missbrukarbehandling*. Diss. Lunds Universitet

Mattson, Tina (2010). *I viljan att göra det normala*, 2 uppl. Diss. Lunds Universitet

May, Tim (2011). *Samhällsvetenskaplig forskning*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.

McCave, Emily, et al. (2014), *Human Sexuality as a Critical Subfield in Social Work*, *Advances in Social Work* Vol:15 Issue: 2 p. 409-427, DOI: 10.1007/s11195-014-9380-6

Mulinari, Diana (1996). *Kvinnoprojekt och feminism*. Lund: Studentlitteratur.

Socionomen (2013) "Försoning mellan metod och relation?" (elektronisk), *Socionomens officiella hemsida*, <<http://www.socionomen.nu/text/forsoning-mellan-metod-och-relation>> (2015-03-15)

Ungdomsstyrelsen (2012) "Om unga HBT-personer" (elektronisk), *Myndigheten för Ungdoms- och CIVILSAMHÄLLESFRÅGORs officiella hemsida* <http://www.mucof.se/sites/default/files/publikationer_uploads/hbtq-halsa.pdf> (2015-02-14)

Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Antal ord: 14 271

10. Bilagor

Då jag i min studie utförde intervjuer med socialarbetare aktiva inom olika områden av socialt arbete modifierades intervjuguiden något för att passa den enskilde respondentens specifika fält och verksamheter. Huvudtemana var dock desamma; kön/könsroller, normer och HBTQ.

10. 1 Intervjuguide

Intervjuguide socialpedagog inom gymnasieskolan:

- 1) Vill du berätta lite om dig själv, din bakgrund och hur du hamnat här som socialpedagog?
- 2) Hur skulle du beskriva din yrkesroll och hur den passar in på skolan?
- 3) Hur ser en vanlig arbetsdag ut för dig?
- 4) Skolan där du arbetar är väldigt inriktad mot byggbranschen som traditionellt är ett mansdominerat fält. Hur ser könsfördelningen ut på din skola?
- 5) På X stads hemsida där skolan presenteras beskrivs det att det finns en speciell tjejgrupp där alla flickor på skolan träffas för att stötta varandra. Utöver detta så ställs frågan i elevintervjuerna med flickor som postats på hemsidan om hur det känns att vara flicka och gå på bygggymnasium. Denna fråga ställs inte i sin tur till pojkarna. Varför tror du att det görs en tydlig distinktion mellan pojkar och flickor?
- 6) Hur ser det ut för pojkarna och flickorna på skolan?
- 7) Talar ni om genus (den sociala dimensionen av kön)?
- 8) Upplever du att det sker någon kategorisering utifrån kön? Exempelvis att pojkar och flickor tillskrivs olika karaktärsdrag/personligheter utifrån sitt kön?
- 9) På X stads hemsida beskriver eleverna själva skolan som en ”killskola” där tjejerna som går där vågar vara mer öppna och ärliga (traditionellt ”manligt beteende”) och det inte blir så mycket tjejsnack. Hur upplever du att könsrollerna ser ut på skolan?
- 10) Hur bemöter ni ungdomar som avviker från den heterosexuella normen eller som inte vill identifiera sig utifrån sitt biologiska kön?

11) Hur talar man om/ser personalstyrkan på elever som avviker från den heterosexuella normen?

12) Om du ser tillbaka på din socionomutbildning, hur upplevde du kunskapen och medvetenheten om sexualitet?